

אידיאולוגיה, מדיניות, טכנולוגיה ודוקטרינות אסטרטגיות בין שתי מלחמות העולם

את הדוקטרינות הצבאיות שהתגבשו בין שתי מלחמות העולם נוהגים להציג בדרך כלל כתוצאה של מאבק בין אנשי חזון - נביאי הלוחמה הממוכנת - לבין הריאקציונרים, שלא ידעו כיצד לנצל באופן יעיל את הטכנולוגיות החדשות. אולם האמת היא שעל התפתחות הדוקטרינות האלה השפיעה קשת רחבה של גורמים, ובהם השוני בין המעצמות בכל הנוגע ליעדים לאומיים, לסדרי עדיפויות ולמגבלות ואפילו בעיות טכניות של פיתוח ושל יישום

פרופסור עזר גת

דילמות ממשיות, אילוצים עמוקים, אי־ודאויות אמיתיות ויעדים סותרים - בעיות המאפיינות כידוע את המציאות בדרך כלל, אך דומה שהיו חריפות מהרגיל בשנות ה־30. מאמר זה פותח בשאלות הטכנולוגיה והדוקטרינה האסטרטגית ועובר לאחר מכן לבחון כיצד ניסו ליישמן במסגרת היעדים הלאומיים, העוצמה והתנאים הגיאוגרפיים האסטרטגיים המיוחדים של המעצמות השונות.

האופק הטכנולוגי

בקווים כלליים, האתגר שהציבו התמורות הטכנולוגיות בפני השירותים המזוינים בתקופה שבין המלחמות היה "הקבוע" המשמעותי ביותר שעמד ביסוד גיבושה של הדוקטרינה האסטרטגית.

תיאורטיקנים ואנשי צבא "מודרניסטים", שקיבלו בהתלהבות את חזון העידן החדש, המתועש והממוכן העומד בפתח, הם אלה שהיו הפתוחים ביותר לקראת התמורות. בעשורים הראשונים של המאה ה־20 נמנו רבים מהם עם הזרמים הפוטוריסטיים־טכנוקרטניים־טכנולוגיים של הפרוטו־פשיזם ושל הפשיזם (ג'וליו דואה, פולר, ארנסט יונגר), עם בעלי ברית של הפשיזם (ורנר בלומברג, ואלטר רייכנאו, היינץ גודריאן), עם אוהדי הפשיזם (הנרי פורד), או, מכל מקום, עם אלה שראו בו את "גל העתיד" (צ'ארלס לינדברג).¹ אולם גם אותם קצינים, ששמרנותם הייתה לשם דבר, אלה שהתחנכו על ברכי המסורת של העולם האגררי והאריסטוקרטי הישן - גם הם הכירו בדרך כלל, אם גם במורת רוח, במציאות המשתנה, אף שלא היה ביכולתם

האתגר שהציבו התמורות
הטכנולוגיות בפני השירותים
המזוינים בתקופה שבין המלחמות
היה "הקבוע" המשמעותי ביותר
שעמד ביסוד גיבושה של
הדוקטרינה האסטרטגית

לאחר מלחמת העולם השנייה נתפסו הפולמוסים של תקופת בין המלחמות בשאלות של מדיניות ושל דוקטרינה אסטרטגית כמאבק דרמטי בין ראיית הנולד לאיולות. וינסטון צ'רצ'יל ונוויל צ'מברליין היו הצמד שבו התגלם הוויכוח הפוליטי במערב. ג'פ' צ' פולר, ב"ה לידל הארט, האנס גודריאן, שארל דה־גול ובילי מיצ'ל הם אחדים מהשמות

שייצגו את המאבק נגד הממסדים הצבאיים ה"שמרניים". בתודעה הציבורית וההיסטורית הם היו ה"גיבורים" של הסיפור - מה גם שהם חיברו בעצמם חלק ניכר מההיסטוריוגרפיה של התקופה ועקב כך שלטו על עיצובה. גם היום גרסאותיהם שולטות בתודעה הפופולרית ובתקשורת.

אולם משנות ה־70 ואילך,

כשאישים בולטים אלה החלו לעבור מן העולם, וגנזכי המדינות נפתחו לציבור, החלה מתגבשת בקרב ההיסטוריונים תמונה מורכבת ורב־גוונים יותר, שבה "צודק" ו"לא צודק" אינם ניצבים זה מול זה באותו ניגוד חריף כמקודם. אין ספק שההכרעות שבהן התחבטו בני התקופה היו דרמטיות וגורליות, ושלא כל האופציות התבררו כריאליסטיות באותה מידה ביחס ליעדים של חסידיהן ולאפשרויות שעמדו בפניהם. יחד עם זאת, אופציות אלה שיקפו

שענניו כיסו את שדות הקרב של מלחמת העולם הראשונה. החשמל – בטלגרף החשמלי – חולל מהפכה בתקשורת הצבאית והימית, כמו בתקשורת בכלל, כבר במחצית השנייה של המאה ה-19, והשיטה המתקדמת יותר של תקשורת רדיו החלה להיכנס לשימוש הצבאות והציים לפני המלחמה ובמהלכה.

כפי שראה זאת פולר בראשית שנות ה-20, העתיד עמד בפתח. חידושי "המהפכה התעשייתית השנייה", שיישומם בתחום הלוחמה בא לידי ביטוי כה בולט במהלך מלחמת העולם הראשונה, עדיין לא מיצו את עצמם. הטכנולוגיות עדיין לא הגיעו לכלל הבשלה מלאה, ותהליך קליטתן היה רחוק מהשלמתו. חיזוי העתיד היה כמעט עניין של הסקה

להגדיר אותה במונחים היסטוריים כוללים, כפי שעשה, למשל, פולר.

פולר עמד על כך שהתהליך שנתן את אותותיו בשירותים המזוינים הוא אותו תהליך עצמו ששינה את פניה של החברה בכללותה, ויש לזהותו עם "המהפכה התעשייתית השנייה", שהלכה וצברה תאוצה מאז סוף המאה ה-19. לפני כן במרוצת המאה ה-19 היו אלה תוצריה של "המהפכה התעשייתית הראשונה" – מנוע הקיטור, הייצור הממוכן והמטלורגיה המתקדמת – שחוללו מהפכה בציים ובצבאות, כמו בכל שאר תחומי החיים. ספינות קיטור מברזל ומפלדה ותותחי פלדה חרוקי קנה חוללו מהפכה בלוחמה הימית. ביבשה הביא אותו מנוע קיטור – הפעם על מסילת הברזל – למהפכה בניידות

טנק "קרוזר" בריטי

בשנות ה-30 לא היה כמעט מי שחלק על זה שלטנק ולגיסות הממוכנים יהיה תפקיד מכריע במלחמה הבאה

פשוטה מתוך המגמות הקיימות – במובן שעניינים מורכבים הם פשוטים לגבי גאונים מסוגו של פולר. כבר בספרו "הרפורמציה של המלחמה" (1923) הייתה התמונה כולה ברורה לו: ביבשה עתיד מנוע הבעירה הפנימית הקל והגמיש לאפשר ניידות שטח, כפי שקרה בתחום האזרחי באמצעות המכונית, המשאית והטרקטור; המיכון והניידות הממוכנת, שבהם חוללה הרכבת מהפכה בתחום האסטרטגי והלוגיסטי בלבד, עמדו עתה לחולל מהפכה גם בשדה הקרב עצמו; כוח השרירים מפנה את מקומו למכונה; החילות המסורתיים יעברו שינוי צורה ויצטרפו לטנק כשהם רכובים על גבי כלי רכב זחליים ומשוריינים, או שיעלמו לחלוטין, חוץ מאשר בתנאי קרקע מיוחדים; באוויר יחצה המטוס מדינות ויפציץ את ליבה של ארץ האויב; גם בים יגיעו יישומיו של מנוע הבעירה הפנימית למעמד דומיננטי בדמות המטוס, הצוללת

האסטרטגית ובלוגיסטיקה, בעוד רובי מחסנית חרוקי קנה, תותחי פלדה נטענים מאחור ומהירי ירי ומכונות ירייה חוללו מהפכה בטקטיקה. "המהפכה התעשייתית השנייה" הולידה מקבץ חדש של טכנולוגיות, ובראשן מנוע הבעירה הפנימית, חומרים כימיים וחשמל. בדומה ל"מהפכה התעשייתית הראשונה" נדרשו לה עשרות שנים כדי להשלים את מהלכה, תוך שהיא משנה את מציאות החיים בכלל, ובתוך זאת את פני הכוחות המזוינים. בתוך עשור אחד (1895-1905) הביאו שימושים שונים של מנוע הבעירה הפנימית להופעתן של צורות ניידות חדשות, שהיו בלתי אפשריות עם מנוע הקיטור: המכונית ביבשה, המטוס באוויר והצוללת בים. הגרסאות הצבאיות של כל אלה הופיעו לפני מלחמת העולם הראשונה, והן התפתחו במהירות והגיעו לעמדה דומיננטית בסופה. בדומה לכך, התעשיות הכימיות ייצרו את הגז הרעיל,

כשהחל תהליך החימוש מחדש בכל המעצמות הגדולות (למרות הרטוריקה הנזעמת של הרדיקלים לא היה לפני כן איום חיצוני, ולא היו תקציבים), לא נמצאו כמעט קצינים "ריאקציונרים" בעמדות בולטות בשום מקום. הסיווג שערך ההיסטוריון הרולד וינטון ביחס לעמדות בצבא היבשה הבריטי כלפי שאלת המיכון תקף לגבי כל השירותים המזוינים בכל המדינות.⁴ בקוטב האחד של קשת הדעות נמצאה קבוצה קטנה אך פעילה של "רדיקלים", ואילו בקוטב האחר – קבוצת ה"ריאקציונרים". אך מרבית הקצינים שהייתה להם דעה השתייכו למרכז הרחב של הקשת, וניתן לסווגם כ"פרוגרסיבים" עד "שמרנים" מתונים. הם היו מודעים מאוד לתמורה המעמיקה שעוברת הלוחמה עקב הטכנולוגיות החדשות, אך היו רחוקים מוודאות בשאלת

וכלי-השיט הקטנים, וידחקו את רגליהן של אוניות המערכה הענקיות; הגז הרעיל יהיה בשימוש נרחב בכל זירות המלחמה; התקשורת עם הכוחות הממוכנים תיעשה באמצעות ציוד רדיו מתקדם יותר מהציוד הכבד והנייח כמעט של מלחמת העולם הראשונה. יתר על כן, כבר ב-1928 חזה פולר את הלוחמה החשמלית-אוטומטית-רובוטית של העתיד, שיישומה המלא מתרחש, כידוע, רק עם הופעתו של השלישי מבין הגלים הגדולים של הטכנולוגיה התעשייתית – זה של האלקטרוניקה, שאנו עדים לו כיום בתחום הצבאי והאזרחי כאחד.² רבים אחרים היו שותפים לפחות לחלק מחזונו של פולר, אך דומה שאיש מלבדו לא נתן לחזון זה ניסוח כה מקיף בהקשרו ההיסטורי. כפי שכתב גודריאן על פולר ועל תלמידיו: "הם ראו בחזונם [את הטנק] בזיקה למיכון

טנק רנו R35, שנלקח שלל על-ידי הגרמנים במלחמת העולם השנייה, עם סימול גרמני

באמצע שנות ה־30 החליטו כל הצבאות של המעצמות הגדולות ללכת בשביל הזהב והקימו דיוויזיות שריון, אך גם הקצו טנקים לסייע קרוב לחיל הרגלים

ממדיה של התמורה והצורה שתלבש. לקבוצות הלחץ החיליות ולאינרציה הביורוקרטית היה משקל שאין לזלזל בו, אך לא הן היו הגורם העיקרי.

כן, לא היה כמעט מי שחלק על זה שלטנק ולגיסות הממוכנים יהיה תפקיד מכריע במלחמה הבאה. אך עד כמה יהיו הם בבחינת "כל יכולים"? ראשית, האם הפיתוח של תותחים ושל מוקשים נגד טנקים לא יעשה לטנק את מה שעשו רובה המחסנית ומכונת הירייה לחיל הפרשים ולחיל הרגלים? אפילו נביאי השריון כמו פולר (כבר ב-1928), לידל-הארט, טוכצ'בסקי וגודריאן (כל אלה באמצע שנות ה־30)

הגובר של תקופתנו, וכך נעשו לחלוציה של לוחמה מסוג חדש.³

אולם, כפי שצוין לעיל, כל זה אמור בקווים כלליים בלבד. נביאי המיכון הציעו חזון חובק כול, שהייתה בו מידה מדהימה של ראיית הנולד, אך לצד זאת היו אחדות מתחזיותיהם פחות מוצלחות, אחרות סתרו זו את זו, ומעבר לכך, נדרשה עוד מידה רבה של ירידה לפרטים בכל הקשור לתהליך המורכב מאוד של הפיכת חזון למציאות. סביב כל אלה, ולא סביב עימות פשטני בין אנשי חזון לריאקציונרים, נסובו חילוקי הדעות בממסדים הצבאיים. בשנות ה־30,

בהעדר ניסיון קרבי פרט לזה של מלחמת העולם הראשונה, לא ניתן היה לדעת מראש מהו השימוש היעיל ביותר בשריון, ושום רשות צבאית אחראית לא יכלה להניח את כל הביצים בסל אחד. לפיכך, באמצע שנות ה-30 החליטו כל הצבאות של המעצמות הגדולות ללכת בשביל הזהב והקימו דיוויזיות שריון, אך גם הקצו טנקים לסיוע קרוב לחיל הרגלים. כולם מיכנו חלק מדיוויזיות חיל הרגלים באמצעות משאיות, וכמה מהצבאות הקימו גם דיוויזיות "חיל פרשים" ממוכנות קלות.

גם רעיונות נבונים ופתרונות זהירים ומתונים עלולים להביא לתוצאה הרסנית. זו בדיוק הייתה תוצאתה של ההחלטה לפצל את ייצור הטנקים לשני סוגים: טנקים המיועדים לעוצבות השריון וטנקים איטיים, בעלי שריון כבד, המיועדים לתת סיוע צמוד לחי"ר הלא ממוכן. אלה האחרונים לא יכלו להשתתף באופן יעיל במלחמת תנועה בשל איטיותם והטווח הקצר שלהם. ומשעה שנמצאו ברשות הצבאות שני סוגי הטנקים, ומה שחשוב יותר, לאחר שהתעשייה התאימה את עצמה לייצורם, שוב לא ניתן היה לסגת ממדיניות זו ללא קשיים גדולים. הבריטים, שהיו חלוצי

התפיסה של טנק המערכה "הבינוני" הכללי בשנות ה-20, אימצו באמצע שנות ה-30 את פיצול הטנקים לדגמי "שירות" ולדגמי "חי"ר" – פיצול שקיבע את נחיתותם במבצעי השריון לאורך כל מלחמת העולם השנייה. גם הצרפתים נוכחו לדעת, בשנים 1939-1940, שלא ניתן להשתמש בטנקי החי"ר הכבדים

בלוחמת תנועה – גם לא לאחר שכינסו אותם בחיפזון בעוצבות עצמאיות נוכח הצלחתן של דיוויזיות הפנצר הגרמניות בפולין.

הצבא האדום, שהחזיק מספר עצום של טנקים – כמו כל שאר הצבאות האחרים יחד – יכול היה לכאורה להרשות לעצמו את החלוקה הענפה של דגמים שהייתה נהוגה בו: למשימות סיוע לחי"ר לטווח קצר, למשימות סיוע לחי"ר לטווח בינוני ולמבצעים עצמאיים ארוכי טווח. בפועל הוא הצליח לשרוד את הפיצול הזה ב-1941 רק משום שברית המועצות הייתה גדולה וחזקה פי כמה מצרפת, אך כל צי הטנקים שלה חוסל למעשה בקיץ של אותה שנה. "הקרב העמוק" היה הדוקטרינה המבצעית המתקדמת והמקיפה ביותר שפותחה בשנות ה-30. אך עם החייאתה על-ידי הצבא האדום בשלבים המאוחרים של מלחמת העולם השנייה (ועד לקריסת ברית המועצות) התמקדה תפיסה זו בטנק המערכה העיקרי.

גם הגרמנים לא היו חכמים יותר מכל האחרים. ראש המטה הכללי, לודוויג בק, שנמנה עם ה"פרוגרסיבים" ושזים את הקמתן של שלוש דיוויזיות הפנצר הראשונות ב-1935, תיכנן מספר רב אף יותר של טנקים בחטיבות הטנקים שהוקמו לסיוע לחי"ר ובדיוויזיות הממוכנות הקלות. כמו יתר הצבאות, בק שאף גם לייצר טנקי חי"ר מיוחדים – תוכנית שלא יצאה אל הפועל רק משום שכושר הייצור של

הכירו בכך שהולך ונוצר איזון חדש בין הטנק לאנטי-טנק. הם עמדו על כך שהדבר הופך את ריכוז כוחות השריון להכרחי עוד יותר על מנת להשיג הכרעה מול כוח המגן המפוזר והנניח של האויב. אולם כמה מהם הבינו שתהליך זה עלול להוביל מחדש לקיפאון ולמלחמת שחיקה. מערכות ה"בליצקריג" בשנים 1939-1941 אינן צריכות להטעות, שכן תהליך זה בדיוק הוא שהתרחש במלחמת העולם השנייה מ-1942 ואילך, לאחר שכל הצבאות הצטיידו בטנקים ובכלי נשק נגד טנקים ולמדו להשתמש בהם. לוחמת שחיקה נעשתה לצורת הלוחמה הרווחת – ולא לוחמת הכרעה באמצעות כוחות עילית ממוכנים וניידים, כפי שנחזתה בשנות ה-20 והתממשה בשנים 1939-1941.

יתר על כן, בעוד שבשנות ה-30 רצו כולם טנקים, ובמספרים גדולים, הרי הקו המפריד בין "רדיקלים" ו"פרוגרסיבים" מזה לבין "שמרנים" מזה היה בשאלה האם יש להקים עוצבות שריון ייעודיות שיפעלו כאגרוף שריון נייד ומרוכז, או שניתן להסתפק בטנקים למתן סיוע קרוב לעוצבות חיל הרגלים, כמו במלחמת העולם הראשונה. בעניין זה הייתה בריטניה החלוצה הן בתיאוריה והן במעשה משנות

ה-20 ואילך, והמופת הבריטי נלמד בתשומת לב רבה והיה מושא לחיקוי מצד כל המעצמות הגדולות.⁵ בסופו של דבר, אפילו הצרפתים הקימו, על סף מלחמת העולם השנייה, ארבע דיוויזיות שריון.

כנגד זאת, הקו המפריד בין "רדיקלים" ל"פרוגרסיבים" היה בשאלת הבלעדיות של עוצבת

השריון ובשאלת עתידם של הכוחות הבלתי ממוכנים, לפחות בעתיד הנראה לעין, אשר אליו צריכים צבאות להתכונן – להבדיל מתיאורטיקנים בעלי חזון, שיכולים להפליג לזמנים רחוקים הרבה יותר. מסיבות שיידונו בהמשך ביתר אריכות, לא ראו ה"רדיקלים" הבריטים עתיד של ממש לכוחות בלתי ממוכנים במלחמה בין-מעצמתית. ראשי כוח הפנצר בגרמניה – ברובם קצינים בדרגי הביניים – היו שקועים בהקמת כוח זה ולא נתנו את דעתם לשאר הצבא. רק בברית המועצות גיבשו חסידי "הקרב העמוק" – שהיו בעלי דרגות בכירות והיוו את הפיקוד העליון של הצבא – את רעיונותיהם לכלל דוקטרינה רשמית, המוכלת מגבוה על הצבא בכללו, תוך שהם משלבים בתפיסתם כוחות ממוכנים ובלתי ממוכנים. בפועל המשיכו צבאותיהן של כל המעצמות להיות מורכבים בעיקר מכוחות בלתי ממוכנים. כוח ייצור תעשייתי מוגבל היה הסיבה העיקרית לכך שבשנות ה-30 היה עדיין הצבא הממוכן במלואו חזון לעתיד הרחוק – גם אם הפיקוד העליון של הצבא ראה בכך מטרה רצויה, מה שלא היה כלל בגדר הוודאי. ה"פרוגרסיבים" הכירו בצורך בעוצבות שריון עצמאיות, אך היו חלוקים על ה"רדיקלים" בשאלה האם יש להפנות את כל הטנקים וכלי-ההרכב הקרבי לדיוויזיות השריון בלבד, או שיש להקצותם גם לסיוע לחיל הרגלים הבלתי ממוכן וכן לשימוש ב"דיוויזיות קלות" למשימות "חיל פרשים", כגון סיור, מיסוך ומרדף.

בהעדר ניסיון קרבי פרט לזה של מלחמת העולם הראשונה, לא ניתן היה לדעת מראש מהו השימוש היעיל ביותר בשריון, ושום רשות צבאית אחראית לא יכלה להניח את כל הביצים בסל אחד

גרמניה היה כבר מתוח עד קצה היכולת כתוצאה מתהליך החימוש מחדש רחב ההיקף של השירותים המזוינים⁶. באורח פרדוקסלי, היה זה גורם המפתח מאחורי היתרון הגרמני בלוחמת שריון בפרוץ מלחמת העולם השנייה. זאת משום שכאשר הוכיחה המערכה בפולין שהשימוש היעיל ביותר בטנק הוא בדיוויזיות פנצר, לא היה לוורמאכט כל קושי – ערב המערכה בצרפת – להסב לדיוויזיות הקלות ואת חטיבות הטנקים לסיוע חי"ר, שהשתמשו באותם סוגי טנקים כמו דיוויזיות הפנצר.

גם ביחס לדוקטרינה ולהרכב של עוצבות השריון העצמאיות עצמן

נותרו הרבה שאלות לא מוכרעות, אשר לא לכולן היו לנביאי לוחמת השריון פתרונות פלא או אף תשובות נכונות. כיצד ישלטו בכוחות הממוכנים הפועלים מאחורי קווי האויב, וכיצד יתספקו אותם? קשר רדיו היה המענה לשאלה הראשונה, אבל הבריטים פיתחו והתקינו את המכשירים

הקלים הדרושים לכך רק בסוף שנות ה-20 ובתחילת שנות ה-30, ואילו הגרמנים – רק במחצית השנייה של שנות ה-30, בעוד שהצרפתים והסובייטים פיגרו הרחק מאחור. אשר להספקה, התיאורטיקנים הבריטים הלכו בעקבות פולר ואימצו את ההשקפה הבלתי מעשית, שלפיה העוצבות הממוכנות צריכות ויכולות להיות עצמאיות לחלוטין מבחינה לוגיסטית. לא היו אמורים להיות להן קווי הספקה כלשהם, והן היו אמורות לשאת איתן את כל הדרוש להן ולהשתמש במה שיימצא להן בשטח, כמו תחנות דלק אזוריות. לכל היותר, חשבו אותם תיאורטיקנים, ניתן יהיה להעביר להן אספקה חיונית בדרך האוויר.

בשאלה המפורסמת

ביותר היה מוסכם על כולם (שוב בעקבות פולר), שדיוויזיות השריון צריכות לכלול את כל סוגי החילות – אך באלו פרופורציות ולאלו תפקידים? לפי פולר ורוב חלוצי השריון הבריטים, נועד לחי"ר רק תפקיד הגנתי, בדרג השני של דיוויזיית השריון. לידל-הארט חלק על פולר בנקודה זו, ודעתו הייתה שיש גם תפקיד התקפי מסוים לחי"ר הממוכן, הפועל

כשהחל תהליך החימוש מחדש בשנות ה-30, נהייתה ההכרה בכך שהכוח האווירי ימלא תפקיד מרכזי – ובעצם מכריע – במלחמה העתידית לנחלת הכלל והפכה לנושא דיון מרכזי בתקשורת, בדעת הקהל, בממשלות ובמטות הכלליים

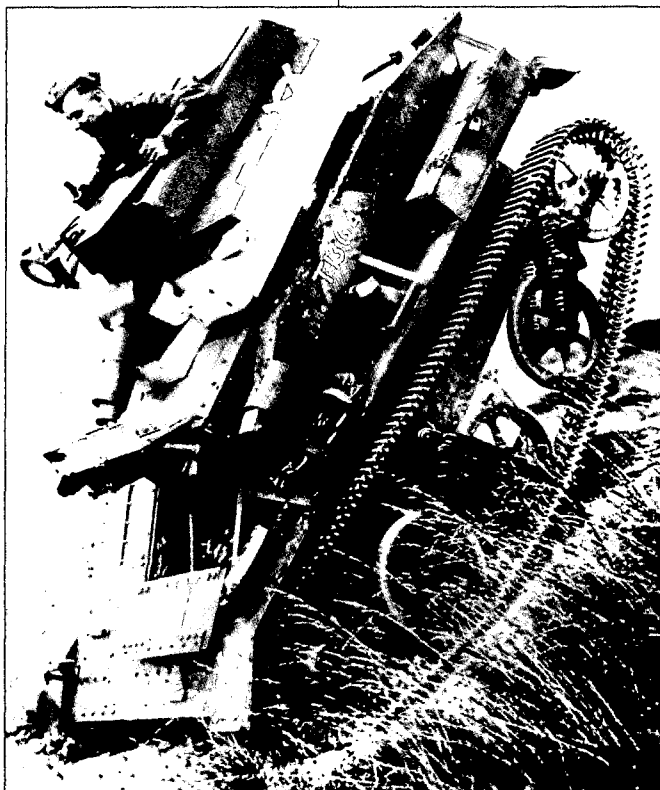
בשיתוף פעולה הדוק עם יחידות החד של הטנקים. אולם גם לידל-הארט סבר בטעות שיהיה די במרכיב קטן מאד של חי"ר בכל דיוויזיית שריון. יתר על כן, בדומה לפולר הוא סבר שמרכיב זה חייב לכלול רק חי"ר משוריין המוסע ברכב זחלי ולא במשאיות ובאוטובוסים, שכן כל רכיביה של דיוויזיית השריון צריכים להיות בעלי עבירות שטח שווה. כמובן, היה זה עיקרון רצוי, להלכה, אלא שבשנות ה-30 לא היה ביכולתה של שום מדינה לנייד את כל רכיביה של דיוויזיית השריון באמצעות רכב משוריין בעל עבירות שטח מלאה, והיה עליהן להשתמש באמצעי תובלה אופניים. חלוצי השריון הבריטים לא השלימו עם

עובדה זו, והאכזבה רק חיזקה את נטייתם – בשנות ה-30 המאוחרות – לצדד בדיוויזיות שריון שבהן מרכיב הטנקים גדול מאוד, בעוד שחלקם של כל יתר המרכיבים צומצם במידה ניכרת. גודראון וחלוצי השריון הגרמנים, לעומת זאת, השלימו עם המציאות ובנו את דיוויזיות הפנצר לפי הדגם

הבריטי המאוזן שנבחן בתמרונים הדיוויזיה הניידת הניסיונית ב-1934. רק אבות "הקרב העמוק" בברית-המועצות הכירו מלכתחילה, במודע, בכך שהצבא האדום עתיד להיות מורכב עוד שנים ארוכות מצירוף של יחידות הממוכנות על זחלים, יחידות ממונעות ברכב אופני ויחידות לא ממונעות.⁷

באוויר היה המצב דומה, אם כי אחדים מהרעיונות המנצחים פה היו מנוגדים לאלה שהצליחו בלוחמת הקרקע. גם כאן, למרבה התסכול של חלוצי הכוח האווירי, העדר כל איום של ממש בשנות ה-20 הביא לכך שלא נמצאו תקציבים לצורכי הכוחות המזוינים, ורק מעט הושקע בכוח האווירי. אך כשהחל תהליך החימוש מחדש בשנות ה-30, נהייתה ההכרה בכך

שהכוח האווירי ימלא תפקיד מרכזי – ובעצם מכריע – במלחמה העתידית לנחלת הכלל והפכה לנושא דיון מרכזי בתקשורת, בדעת הקהל, בממשלות ובמטות הכלליים. הדברים הגיעו כמעט לידי פאניקה, שכן ההערכות בדבר יעילות ההפצה מן האוויר היו מוגזמות עד מאוד, גם בלי להביא בחשבון את המצאת המכ"ם, שהייתה עדיין סודית

טנק קל בריטי סימן 4 בעת אימונים במישור סליסברי ב-1940

הרברט ריצ'מונד בצי המלכותי - שהחזיקו בדעות שכבר הובאו לעיל בשמו של פולר: המטוס, נושאת המטוסים והצוללת, יחד עם כלי־שיט קטנים, הם שישלטו במערכה הימית העתידית ויביאו אל קיצו את עידן ספינות המערכה. בילי מיצ'ל אף הרחיק לכת מעבר לכך, כשכתב בסוף שנות ה־20, שמטוסים שימריאו משדות תעופה יבשתיים יוכלו לחסל את ספינות השטח, ובכך יעשו גם את נושאות המטוסים למיותרות.⁸ אולם כאשר החלו

חילות הים להתרחב שוב בשנות ה־30 נוכח הסכנה המיוחדת למלחמה, ולאחר שנזנחו הגבלות החימוש של אמנות וושינגטון ולונדון, אימצו כל המעצמות, ללא יוצא מן הכלל, תוכניות התרחבות "מאוזנות". וכי מי יכול היה ליטול על עצמו את הסיכון הלאומי החמור לפגור במירוץ לבניית אוניות מערכה, שהיו המדד לעוצמה ימית זה שנים ארוכות, או אף לוותר עליהן לגמרי בקלות דעת? והאם באמת הפכו אוניות המערכה למיושנות לחלוטין, לפני שהכנסת המכ"ם לשימוש בסוף שנות ה־30 ובתחילת שנות ה־40 איפשרה להימנע מהיתקלויות בלתי צפויות גם במזג אוויר גרוע ובשעות הלילה והעמידה את הקרב הימי על חילופי מהלומות אוויריות מטווחים ארוכים?

כך איפוא בנו חילות הים העיקריים נושאות מטוסים במספרים גדולים, ובה בשעה הוסיפו לתת עדיפות עליונה לבניית אוניות מערכה. אם הזרוע האווירית של חיל הים הבריטי פיגרה אחרי אלה של שאר חילות הים העיקריים, היה זה בעיקר משום שעד 1937 היא הייתה חלק מחיל האוויר המלכותי, ומבחינתו הייתה לה עדיפות עוד יותר נמוכה. העדיפות העליונה בהקצאת משאבים שניתנה לאוניות המערכה באה גם - ובצורה מסוכנת - על חשבון ספינות הליווי נגד צוללות, שאת הצורך החיוני בהן הכיך הצו המלכותי היטב עוד ממלחמת העולם הראשונה. אך יחד עם זאת, האם לא הדגימו קציני צי בפני וינסטון צ'רצ'יל מלא התקווה, שהסונר (ASDAC) שהומצא זה

מקרוב מבשר את שקיעתה של הצוללת?⁹ רק ניסיון שנצבר בלחימה בהיקף נרחב יכול היה להכריע בסוגיות אלה. ומכיוון שמבחן כזה לא אירע עד מלחמת העולם השנייה, נאלצו השירותים המזוינים לקבל את החלטותיהם באשר לעתיד במציאות שמידת איהוודאות שבה הייתה רבה אף יותר מאשר בכל שאר תחומי החיים. הרי זה בעיקר מתוך חוכמה שלאחר מעשה, שדווקא החלטות מסוימות ולא אחרות לגבי הדוקטרינה ובניין הכוח נראות בעינינו כשגויות וכמחדלים.

באותה עת - המצאה שהעניקה תוספת כוח אדירה לצד המתגונן. האיום האווירי נתפס במונחים המזכירים את החרדה משואה כללית בעידן הגרעיני.

אכן, הסוגיה העיקרית שעליה נסב הוויכוח הייתה עד כמה דומיננטי יהיה הכוח האווירי, ומהי בדיוק הצורה שילבש. בעלי החזון הרדיקליים ביותר, דוגמת ג'וליו דואה האיטלקי, שכתב לפני מלחמת העולם הראשונה, במהלכה ואחריה (וכן

ה"ג' וולס שאף קדם לו), סברו שהכוח האווירי הוא כה אפקטיבי, עד שביכולתו להמיט חורבן על התשתית של מעצמה גדולה בתוך שעות או ימים. לדעתם, הוא הפך למעשה את הזרועות האחרות - זרוע היבשה וזרוע הים - למיותרות. בהשפעת דואה נקט גם ויליאם (בילי) מיצ'ל האמריקני עמדה רדיקלית במחצית השנייה של שנות ה־20. בסוף מלחמת העולם הראשונה ושוב בשנות ה־30 החזיקו רוב ראשי חיל האוויר המלכותי הבריטי - חיל האוויר העצמאי הראשון בעולם - בעמדות רדיקליות לא פחות. חילות האוויר נטו להבליט את תפקידם ה"אסטרטגי" העצמאי, שהיה הסיבה לקיומם כזרוע נפרדת, ובדרך כלל התנגדו להקצות מטוסים לזרועות האחרות או למשימות שאינן "אסטרטגיות". דואה דגל בכוח אווירי שיורכב כולו מסוג אחד של מפציצים

כבדים, ללא שום כלי־טיס אחרים. אך כמו בצבאות היבשה, לא היו הרשויות האחראיות - האזרחית והצבאית כאחת - מוכנות להימור כולל על קלף שלא נוסה עדיין וטיבו לא הוכח. ואכן, תוכניותיהן לבניית הכוח, שהתבססו על מגוון של משימות ושל כלי־טיס, נתגלו כריאליסטיות יותר מאלה של

נביאי האוויר - בניגוד בולט לתוצאת הוויכוח בצבאות היבשה בין ה"רדיקלים" ל"פרוגרסיבים" בעניין סוגי הטנקים.

וכך, אף שהמעצמות נתנו עדיפות להפצצה "אסטרטגית", כמעט כולן תיכננו להצטייד במפציצים כבדים ובינוניים, במטוסי קרב ובכלי־טיס לסיוע צמוד בקרבות היבשה ולהשתתפות בלוחמה

הימית. כפי שנראה להלן, ההבדלים בנסיבות המיוחדות של כל מדינה הם המסבירים את הבדלי הדגשים שנוצרו בין חילות האוויר של המעצמות הגדולות החל מאמצע שנות ה־30.

שאלות "ומה אם?" נוראות, כדברי צ'רצ'יל, ריחפו גם מעל הלוחמה הימית. בעקבות מלחמת העולם הראשונה היו אדמירלים בולטים - כמו ויליאם פולם, ויליאם א' סימס ובראדלי פיסק בצי ארצות־הברית וכן רדיקלים ידועים כמו

באזיל לידל הארט

גם לידל-הארט סבר בטעות שיהיה די במרכיב קטן מאד של חי"ר בכל דיוויזיית שריון

אף שהמעצמות נתנו עדיפות להפצצה "אסטרטגית", כמעט כולן תיכננו להצטייד במפציצים כבדים ובינוניים, במטוסי קרב ובכלי־טיס לסיוע צמוד בקרבות היבשה ולהשתתפות בלוחמה הימית

היטלר וגרינג העדיפו הצטיידות מהירה במספר רב של מפציצים בינוניים, בעלי שני מנועים - הן מסיבות צבאיות והן לצורכי תעמולה, הרתעה וסחיטה. מפקדי הלופטוואפה סברו שבמלחמות במרכז אירופה ובמערב גם למפציצים בינוניים יהיה די טווח להפצצות אסטרטגיות

בגודלה עם בסיס משאבים מוגבל. יתר על כן, מלחמת העולם הראשונה לימדה אותה שכל ניסיון מצידה לשנות את הסטטוס קוו בכוח יביא להתגבשות קואליציה מעצמתית חזקה יותר נגדה. זאת ועוד, בעקבות תבוסתה הטילו עליה המנצחות הגבלות חימוש קשות. קונסנזוס רחב בגרמניה שאף לשנות את חוזה ורסאי בדרכי שלום - או באמצעים אחרים. עלייתו של היטלר הביאה למטרה שאפתנית יותר: השגה של הגמוניה באירופה ושל עוצמה עולמית. אלו דוקטרינות אסטרטגיות יכלו לשרת מדיניות של רוויזיה מוגבלת או בלתי מוגבלת? כיצד ניתן היה ליישב את המתחים בין עוצמתה הרבה של גרמניה לבין נחיתותה הכללית והדחף הרוויזיוניסטי שלה? אחד הלקחים העיקריים של גרמניה

יעדים לאומיים, אמצעים ותנאים גיאופוליטיים

החזונות הסוחפים - מבוססי הטכנולוגיה - של שדה הקרב העתידי הותירו כמובן המון "פרטים" גדולים וקטנים שצריך היה להשלים. יותר מזה, צריך היה להתאים חזונות מופשטים אלה למטרות, לאמצעים ולתנאים הגיאופוליטיים המיוחדים של המעצמות השונות. האתגרים האסטרטגיים שניצבו בשנות ה-30 בפני כל אחת מהמעצמות נשאו אופי קיומי ממש (פרט לארצות-הברית, שגם בה הם היו חמורים), אבל תצורתם הייתה שונה בכל מעצמה.

המתחים החריפים במצבה האסטרטגי של גרמניה זכו לתשומת לב מחקרית רבה.¹⁰ גרמניה הייתה המעצמה החזקה ביותר באירופה, אך היא הייתה בסך הכול מדינה בינונית

ממלחמת העולם הראשונה היה שבעידן המלחמה הטוטלית יש לעשות כל מאמץ כדי לרתום את מרב האמצעים הזמינים – חומריים, חברתיים ומוראליים – למאמץ המלחמתי. גיוס משאבים כללי ופולקסגמינישפט (לכידות לאומית-חברתית כוללת) נחשבו חיוניים.

מלודנורף ועד היטלר נקשרו אלה למשטר רדיקלי, שיוכל לחשמל את ההמונים ולגייס אותם. מסיבה זו כמה קצינים בכירים בצבא, כגון בלומברג ורייכנאו, ורבים מהצעירים יותר, מדרג הביניים, מדורם של גודריאן ושל גיבור המלחמה סופר-תאורטיקן-צבאי ארנסט יונגר, נטשו את העמדה המעמדית-שמרנית המפורסמת של הקצונה והחלו לחפש תשובה לדילמות פוליטיות-אסטרטגיות רדיקליות בפתרונות שהציעו תנועות חברתיות-פוליטיות רדיקליות משמאל ומימין.¹¹

גיוס כללי ולכידות לאומית נחשבו אומנם חיוניים, אך עדיין לא הספיקו להתמודדות עם הדילמות הפוליטיות-אסטרטגיות הקשות של גרמניה. זאת משום שניתן היה לצפות שגם יריביה יגייסו שוב את כל משאביהם, כמו במלחמת העולם הראשונה, ויכפו על גרמניה מלחמת שחיקה מתמשכת והסגר כלכלי עד שתדמם למוות. כדי לנצח הייתה גרמניה חייבת להימנע ממלחמת שחיקה ולפתח אמצעים ושיטות שבעזרתם תוכל להם במהירות את אויביה. גם כאן

אין זה מקרי שרדיקליות פוליטית ורדיקליות אסטרטגית היו שלובות זו בזו. במשך עשרות שנים היה מקובל המיתוס שלפיו מנהיגי גרמניה הגו בשנות ה-30 את מה שקרוי "דוקטרינת הבליצקריג", שמבחינה צבאית וכלכלית כאחת הסתמכה על פעולה קצרה ומהירה ולא על מלחמה כוללת ממושכת.

אבל האמת (כפי שהראו ריצ'רד אוברי ואחרים) היא שמבחינה כלכלית היטלר והמשטר הנאצי התכוונו למאבק ממושך ולגיוס כללי.¹² גם במישור הצבאי (שממנו נלקח המונח "בליצקריג") הכירו החוקרים לבסוף בכך שלפני המלחמה כלל לא היו קיימים בצבא הגרמני "דוקטרינת בליצקריג" או משהו הדומה לה – לא באופן רשמי ולא באופן בלתי רשמי. אף שהמונח הוא גרמני, ומשמעותו "מלחמת בזק", מקורו היה זר: הוא נטבע בתקשורת המערבית בשלבי הפתיחה של מלחמת העולם השנייה.¹³

ובכל זאת, אף ש"דוקטרינת בליצקריג" לא התקיימה בכלכלה או בצבא הגרמניים, רעיונות על הצורך בפעולות מהירות ולא קונוונציונליות שררו בגרמניה מכורח טבען של הדילמות האסטרטגיות שעמדו בפניה. רדיקלים כמו בלומברג, ראש המטה הכללי החשאי של צבא גרמניה בסוף שנות ה-20 ומאוחר יותר שר המלחמה בממשלת היטלר, נודעו בחיפוש שלהם אחר תוכניות בלתי שגרתיות ואחר דוקטרינות מהפכניות – חיפוש שבין השאר עורר בהם עניין רב באפשרויות שפותח מיכון הצבא. כבר ב-28 בפברואר 1934, בנאום בפני מפקדי צבא וס"א במיניסטריון המלחמה, חזה היטלר שכדי לכבוש "מרחב מחיה" במזרח לעם הגרמני מול התנגדות בין-לאומית, "ייתכן שיהיה צורך במהלומות

מהירות והחלטיות במערב ואחר כך במזרח".¹⁴ אין זה מפליא איפוא שבתצוגה המפורסמת של הכוחות הממונעים, שערך לו גודריאן בשטחי הניסויים הצבאיים לפיתוח כלי-נשק בקומרסדורף, חזר היטלר ואמר: "זה מה שאני צריך! זה מה שאני רוצה!"¹⁵ אף שהתערבותו של היטלר בענייני הצבא הייתה מוגבלת לפני המלחמה, ידוע כי הכוחות הממונעים זכו להערכה מיוחדת בעיני המשטר ובעיני משרד המלחמה הרדיקלי (בלומברג ורייכנאו), שבמידה מסוימת בוודאי סייעה לקדם את עניינם בתוך הצבא. כאשר הפגינו הכוחות הממונעים את כוחם בפולין ומאוחר יותר בצרפת, נולד ה"בליצקריג" – עדיין לא כדוקטרינה רשמית או כתובה, אבל בכל זאת כפרקטיקה וכמסגרת המושגית הגרמנית הסטנדרטיות.

דומה התמונה ביחס לפיתוח הלופטוואפה, חיל האוויר הגרמני, שהפך לשותף של הכוחות הממונעים בביצוע ה"בליצקריג". כשירות נפרד בפיקודו של הרמן גרינג, השני להיטלר בהיררכיה הנאצית, החשיב הלופטוואפה שאך הוקם את ההפצה העצמאית האסטרטגית לאחת ממשימותיו העיקריות. בכך לא היה שונה מיתר חילות האוויר. ראש המטה הראשון של החיל, ולטר ויוור, היה מעוניין במפציצים כבדים בעלי ארבעה מנועים. תוכנית זו לא התממשה בגלל בעיות בייצור מנועים; משום שהיטלר וגרינג העדיפו הצטיידות מהירה במספר רב של מפציצים בינוניים, בעלי שני מנועים – הן מסיבות צבאיות והן לצורכי תעמולה, הרתעה וסחיטה; ומשום שמפקדי הלופטוואפה סברו שבמלחמות במרכז אירופה ובמערבה גם למפציצים בינוניים יהיה די טווח להפצצות אסטרטגיות.¹⁶

לאחר המלחמה מתחו פרשנים ביקורת – שחודשה באחרונה בעבודתו של ריצ'רד אוברי – על ההחלטה הגרמנית לעכב את ייצור המפציצים הכבדים. נטען כי החלטה זו פגעה בלופטוואפה בקרב על בריטניה ובקרב על האוקיינוס האטלנטי ולא איפשרה לו להפציץ את מפעליה העצומים של התעשייה הצבאית הסובייטית בהרי אורל. אולם חוץ מאשר בקרב על האוקיינוס האטלנטי, שבו מספר מסוסים של מטוסים ארוכי טווח היה חיוני כדי לגלות את השיירות של בעלות הברית בשביל הצוללות הגרמניות (מטוסי FW 200 היו מעטים מדי והגיעו מאוחר מדי), קשה להבין, בלשון המעטה, טענה זו. הפצצות אסטרטגיות היו אמצעי מלחמה מפוקפק במונחי עלות/תועלת גם עבור בעלות הברית. ההצדקה הפוליטית והאסטרטגית העיקרית שלהן הייתה שעד 1943 או אפילו קיץ 1944 לא הייתה לבעלות הברית חזית יבשתית משמעותית עם הגרמנים, שיכולה הייתה להקל את הלחץ על הסובייטים. יתר על כן, יהיו אשר יהיו פירותיו של מסע ההפצצה של בעלות הברית לאחר שנים של מאמץ מתמשך, הם הושגו רק בזכות תוכנית ייצור עצומה, שהתבססה על משאביה האדירים של המדינה התעשייתית החזקה בעולם, ארצות-הברית. אף אחד מתנאים אלה לא חל על גרמניה. בניגוד לבעלות הברית, היא הייתה בראש ובראשונה מעצמה יבשתית,

העובדה שה"בליצקריג" – למרות כל הצלחותיו – נכשל מול יריבים שנהנו מבסיס משאבים רחב יותר ומזמן רב יותר לארגון פעולותיהם, לא הייתה כישלון של הדוקטרינה הצבאית במובנה הצר

אולם בסוף הוא נכשל, מאחר שברית-המועצות שרדה והתאוששה.¹⁷ כל עוד לא נכבשה ברית-המועצות, לא היה טעם מבחינתה של גרמניה – אסטרטגית וכלכלית – להשקיע במפציצים כבדים, "אסטרטגיים". על אחת כמה וכמה שלא היה טעם בזה לפני כיבוש מערב אירופה ב־1940. ואכן, השקעה כזאת – כמו ההשקעה בהרחבת הצי – תוכננה רק לסביבות 1944, לאחר הכיבוש החזוי של ברית-המועצות ולאחר תחילת המאבק נגד ארצות-הברית על השליטה בעולם. האסטרטגיה חסרת המעצורים של "הימור על כל הקופה" ושל התרחבות בשלבים דרשה היסט דגש מתמיד בין הכוחות המזוינים וסדר עדיפויות נוקשה בייצור המלחמתי בכל אחד מהשלבים עד להשלמת פריצתה של

האסטרטגיה המתאימה לה ביותר מבחינת עלות/תועלת הייתה להשמיד את הכוחות המזוינים של אויביה ולכבוש את שטחיהם. אף שמפקדי הלופטוואפה ראו את החיל ככוח עצמאי, אסטרטגי, והחזיקו בהשקפה זו עד סוף המלחמה, מלחמת העולם השנייה, ומלחמת האזרחים בספרד לפניו, תבעו את השתתפותו של הלופטוואפה במבצעים היבשתיים הגדולים, שבהם הייתה תרומתו יעילה ביותר.

מבחינה כלכלית מוסכם שגרמניה הייתה רחוקה מלנצל את כל המשאבים שעמדו לרשותה לאחר שהשתלטה על מרכז אירופה, על מזרחה ועל מערבה בשנים 1938-1941. חוקרים נוטים לייחס את חוסר היעילות המשווע הזה בעיקר לכך שכלכלת המלחמה לא נוהלה בצורה ריכוזית, אלא על-

טנקי "טי-34" סובייטיים במתקפה משולבת במהלך הקרב נגד הגרמנים באוקראינה

ייחודיותה של דוקטרינת "הקרב העמוק" הסובייטית נבעה מכך שהיא שילבה באופן מודע בין כוחות ממוכנים ובלתי ממוכנים במסגרת תפיסה מערכתית כוללת

גרמניה מבסיס המשאבים הצר שלה. בשנים 1940-1942, השלב המכריע של המלחמה, ניצלה גרמניה במידה חלקית ביותר את משאבי אירופה הכבושה – גורם שתתרם בסופו של דבר לתבוסתה. אולם יש לזכור כי גם לו יכלה גרמניה, כפי שטוען אוברי, לייצר ציוד צבאי בהיקף גדול הרבה יותר – אילו החלה לייעל את כלכלת המלחמה שלה לפני 1942-1944 – גם אז הייתה העוצמה שלה מוגבלת בסופו של דבר על-ידי מספר מערכות הנשק הממוכנות שהיא יכולה הייתה להפעיל תוך הישענות על משאבי הדלק המצומצמים מאוד שעמדו לרשותה. מסיבה זאת היה היטלר נואש כל כך במאמציו להגיע לנפט הקווקזי, שהשתלטות

ידי אחוזות מפלגתיות וביורוקרטיות אוטונומיות למחצה. מכל מקום, היטלר תיכנן את התפשטותה של גרמניה בשלבים, שכל אחד מהם היה מיועד להרחיב את בסיס המשאבים שלה ובכך לאפשר את השלב הבא. גרמניה נשענה על בסיס המשאבים הצר יחסית שלה לפני 1938 כדי להשתלט על מרכז אירופה ועל מזרחה, ואחר כך ניצלה את בסיס הכוח המורחב הזה כדי לכבוש את מערב אירופה. לבסוף, כיבוש המשאבים העצומים של ברית-המועצות אמור היה להבטיח את עצמאותה הכלכלית של גרמניה ולהניח את היסוד למעמדה כמעצמה עולמית. היטלר היה קרוב להחריד לזכיה בסדרת ההימורים הזאת ולהגשמת יעדו,

עליו הייתה התשובה היחידה לבעייתה האסטרטגית היסודית של גרמניה.

כל זה מלמד כי אף שדוקטרינות האוויר והשריון הרשמיות של גרמניה באמצע שנות ה-30 לא היו שונות בעיקרון מאלה של שאר המעצמות, הרי הן התפתחו והתכנסו בתחילת מלחמת העולם השנייה למה שזכה לכינוי "בליצקריג" עקב המטרות והבעיות המיוחדות שעיצבו את האסטרטגיה הגרמנית. אלה כללו את האילוצים של כלכלת המלחמה הגרמנית; את שאיפתו של היטלר להיחלץ מהם אחת ולתמיד; את תוכנית ההתפשטות שלו בשלבים; ואת החיפוש של אנשי הצבא הגרמני עצמם אחר תוכניות וטכניקות לא קונוונציונליות, "מהפכניות", שיאפשרו הכרעות צבאיות מהירות וימנעו מלחמה כוללת ממושכת. העובדה שה"בליצקריג" – למרות כל הצלחותיו – נכשל מול יריבים, שנהנו מבסיס משאבים רחב יותר ומזמן רב יותר לארגון פעולותיהם, לא הייתה כישלון של הדוקטרינה הצבאית במובנה הצר. הכישלון היה נעוץ במגבלות הפוליטיות-אסטרטגיות היסודיות של גרמניה – מגבלות שגרמניה הייתה קרובה במידה מעוררת חרדה להתגבר עליהן, אך לבסוף נכנעה להן.

תנאיה האסטרטגיים של ברית המועצות דמו במובנים רבים לאלה של גרמניה, אך במובנים רבים היו שונים מאוד מהם. גם ברית המועצות הייתה בראש ובראשונה מעצמה יבשתית. גם היא הייתה נתונה בבידוד בין-לאומי בגלל האידיאולוגיה הרוויזיוניסטית המהפכנית שלה, וגם היא חששה שתוקם נגדה קואליציית מלחמה

בין-מעצמתית. חשש זה הדרך את המדיניות הסובייטית לאורך כל שנות ה-30. עם זאת, בשונה מגרמניה, ברית המועצות לא חשה את עצמה "נאלצת" ליזום פעולה דרסטית. לא זו בלבד שההנחה האידיאולוגית שלה הייתה כי הזמן פועל לטובתה בטווח הארוך מכיוון שהמעצמות הקפיטליסטיות יתמוטטו מסיבות פנימיות, אלא שלרשותה עמדו כל המשאבים החומריים הנחוצים למעמד של מעצמה עולמית, והיא הייתה עצמאית מבחינה כלכלית. ואכן, ברית המועצות הייתה נתונה בעיצומו של תהליך תיעוש מסיבי, שהכשיר את הקרקע למעמדה העתידי כ"מעצמת על". האסטרטגיה הסובייטית המשיכה – גם אם בגוון טכנולוגי-תעשייתי – את ההסתמכות המסורתית של רוסיה על המרחבים ועל המשאבים העצומים שלה. אף שהכלכלה והחברה הסובייטיות – ולפיכך גם הכוחות המזוינים – פיגרו עדיין אחרי המערב, עמדו לרשות כוחות אלה ציים עצומים של מטוסים ושל כלי-רכב. ובמקביל היה הצבא האדום מחויב – הן אסטרטגית והן אידיאולוגית – לגייס ההמונים ל"אומה במדים", שרק חלק קטן ממנה יכול היה להיות ממוכן.¹⁸ מכאן מאפייניה הייחודיים של דוקטרינת "הקרב העמוק" הסובייטית לניהול מלחמה ממוכנת מודרנית. מאז "התגלתה" הדוקטרינה הזאת על-ידי חוקרים מערביים משנות ה-80 ואילך, היא הושוותה ל"בליצקריג" הגרמני.¹⁹ בצדק רווחה

התחושה, שבמשך זמן רב מדי האפילה הדוקטרינה הגרמנית על זו הסובייטית. אולם כעת נראה שהמטוטלת נעה רחוק מדי לכיוון הנגדי.

כאשר גובשה דוקטרינת "הקרב העמוק" – במחצית הראשונה של שנות ה-30 – היא הייתה יוצאת דופן מבחינות רבות. כפי שצוין קודם לכן, זו הייתה הדוקטרינה הכוללת והמתקדמת הראשונה עבור צורת הלוחמה החדשה, אשר נוסחה באופן רשמי ומוסדה מלמעלה בצבא כלשהו. ייחודיותה נבעה גם מכך שהיא שילבה באופן מודע בין כוחות ממוכנים ובלתי ממוכנים במסגרת תפיסה מערכתית כוללת. את הדברים האלה אי-אפשר לומר על ה"בליצקריג". אך לתורת "הקרב העמוק" היו גם חולשות. אחת מהן הייתה העובדה שהיא דרשה כמה סוגי טנקים בהתאמה להגדרות המשימה המורכבות שלה. מכל מקום, יש הרבה נאיביות בטענה שניצחונה של ברית המועצות על גרמניה מוכיח את עליונותו של "הקרב העמוק" על ה"בליצקריג". המלחמה לא התנהלה בין שתי דוקטרינות מופשטות, אלא בין שתי חברות תעשייתיות אדירות, אם כי שונות מאוד זו מזו, שלחמו זו בזו במסגרת שתי קואליציות. יתר על כן, הקואליציה שבמסגרתה נלחמה ברית המועצות

ההוגים הסובייטים של "הקרב העמוק" הושפעו במידה מכרעת מהבריטים כאשר אימצו את הרעיונות של לוחמה ממוכנת ושל פעולות עמוקות בשלב הקריטי של גיבוש התורה הסובייטית בשנים 1931-1928

כללה שלוש מתוך ארבע הכלכלות התעשייתיות הגדולות ביותר בעולם. בדיוק בנקודה הזאת נעוצים ההבדלים המהותיים ביותר בין "הקרב העמוק" ל"בליצקריג". בהסתמך על לקחיה של מלחמת העולם הראשונה חזו האסטרטגים הסובייטים ותיכננו – בניגוד לאסטרטגים הגרמנים הם יכלו להרשות לעצמם לתכנן – מלחמה טוטלית ממושכת, אשר לאור המשאבים התעשייתיים הגדולים של הצדדים הלוחמים, אי-אפשר יהיה לסיימה במהלומה אחת. הם הניחו שהמבצעים יתנהלו ברציפות, בזה אחר זה, כאשר מבצע אחד מוביל למשנהו. זו הייתה האסטרטגיה שנקטו הסובייטים לאחר שנכשל ההימור הגדול של היטלר. יש לציין עם זאת שכישלונו של היטלר לא היה "בלתי נמנע". הוא יכול היה להימנע, אילו – למשל – הייתה כלכלת המלחמה של גרמניה עוברת תהליך של התייעלות מוקדם יותר, בשנים 1940-1942, והייתה מספקת לצבא גרמניה עוד ציוד לחימה שהיה חסר לו על מנת למוטט לגמרי את ברית המועצות בשנים 1941-1942.

יוצריו של כוח הפנצר קיבלו השראה מהתיאוריה ומהפרקטיקה החלוציות של בריטניה בתחום לוחמת היבשה הממוכנת. עובדה זאת, הידועה זה זמן רב, הוטלה לא מכבר בספק, אך נכונותה שבה זכתה עתה לאישור מחודש. עובדה אחרת, פחות ידועה, היא שגם ההוגים הסובייטים של "הקרב העמוק" הושפעו במידה מכרעת מהבריטים כאשר אימצו את הרעיונות של לוחמה ממוכנת ושל פעולות עמוקות בשלב הקריטי של גיבוש התורה הסובייטית בשנים 1931-1928 (זאת על אף שהסובייטים לא העתיקו את התיאוריה הבריטית, אלא התאימו אותה ופיתחו אותה בדרכם העצמאית והחדשנית).²⁰ אולם אם כל הצבאות של המדינות

התעשייתיות למדו בעניין רב את התמרונים הבריטיים החלוציים מ־1927 ואילך וקראו את כתביהם של התיאורטיקנים הבריטים של הלוחמה הממוכנת, מדוע החלה בריטניה לפגור מאמצע שנות ה־30 בפיתוחם של כוחות ממוכנים ושל דוקטרינות ללוחמה ממוכנת – פיגור שאותו לא הצליחה להדביק?

שאלה זו ריתקה חוקרים מאז מלחמת העולם השנייה וזכתה לתשובות שונות.²¹ להבדיל מגרמניה או מברית־המועצות – ולצורך העניין גם מצרפת – בריטניה לא הייתה מעצמה יבשתית, אלא מעצמה ימית וקולוניאלית. מאחר שראתה במלחמת העולם הראשונה אפיזודה חד־פעמית, היא שיחררה אחרי אותה המלחמה את הכוחות שגייסה במהלכה וחזרה להישען על צבא מקצועי קטן, שנועד בראש ובראשונה למשימות שיטור ברחבי האימפריה. משימות אלה בוצעו על הצד הטוב ביותר באמצעות חיילים רגילים או פרשים, ולכל היותר באמצעות כוחות ממוכנים קלים, ולא הצריכו צבא ממוכן ויקר מהסוג שהציעו הרדיקלים. משום כך הניסויים החלוציים של הבריטים במיכון כמעט שלא תורגמו לבניין כוח ולהצטיידות.

מאמצע שנות ה־30 שוב החלה בריטניה להתחמש נוכח האיום המחודש של מלחמה בין־מעצמתית. אולם לאיזה סוג

של מלחמה נועד חימוש מחדש זה? להבדיל מצרפת (אך בדומה לארצות־הברית), הציבה בריטניה בעדיפות ראשונה את כוחות האוויר והים שלה על חשבון צבא היבשה ועל חשבון מעורבות צבאית נרחבת באירופה היבשתית. עם זאת, על אף ההבדלים ביניהן, העמדות האסטרטגיות של שלוש המעצמות המערביות היו זהות בכמה מובנים יסודיים ושונות מאוד

מאלו של גרמניה ושל ברית־המועצות. הן בריטניה והן צרפת שאפו לשמור על הסטטוס קוו, וארצות־הברית חלקה עימן לכל הפחות את ההתנגדות הנחרצת לשינויו באמצעות מלחמה.

עמדה זו לא נבעה רק מכך שהמנצחות במלחמת העולם הראשונה היו שבעות רצון מהסטטוס קוו ושלטו באימפריות קולוניאליות גדולות, והיא גם לא הייתה תוצאה של יכולות בלבד, מאחר ששלוש המעצמות הליברליות־דמוקרטיות נבדלו ביניהן במידה ניכרת במובנים אלה. לארצות־הברית, למשל, לא היו נכסים אימפריאליים משמעותיים, והסחר שלה נפגע קשות מהגושים הכלכליים האימפריאליים של בריטניה ושל צרפת בשנות ה־30, בזמן השפל הכלכלי הגדול. ארצות־הברית דגלה במוצהר בביטול הפרוטקציוניזם ואף בפירוק האימפריות הקולוניאליות האירופיות. היא גם הייתה ללא כל עוררין המעצמה התעשייתית – ופוטנציאלית גם הצבאית – הגדולה בעולם. ובכל זאת, בתקופה שבין המלחמות היא לא פעלה למימוש הפוטנציאל הזה, לא ניסתה להשיג בכוח מענה לקובלנותיה, ובוודאי שלא ניסתה לכונן הגמוניה צבאית עולמית. במונחים היסטוריים הייתה

ארצות־הברית "הגמון" מאוד מוזר.

מה שבאמת ייחד את ארצות־הברית, את בריטניה ואת צרפת משאר המעצמות היה זהותן כחברות המונים ליברליות־דמוקרטיות, צרכניות, בעלות ערכים אינדיווידואליסטיים. בעקבות מלחמת העולם הראשונה כבר לא ראו חברות אלה במלחמה גדולה בין המעצמות אפשרות שעולה בקנה אחד עם השקפת העולם שלהן ועם רווחתן, ושררה בהן נכונות מועטה ביותר להקרבת חיים במלחמה. בכך הן בישרו את מאפייניו של העולם המערבי המפותח ושל מדינות שעברו תהליכי התמערבות מאז ואילך.

בשנות ה־30, כאשר העולם שוב הפך להיות מקום מסוכן והופיע מחדש האיום של מלחמה בין־מעצמתית, נאלצו המדינות הליברליות־דמוקרטיות המערביות לפתח מדיניות לאומית ואסטרטגיות לאומיות שיתאימו לאופי החברות שלהן. ואכן, דווקא בתחום המדיניות האסטרטגית או "האסטרטגיה רבתי" נולדו אז במערב רעיונות מקוריים בעלי חשיבות מתמשכת – הגם שהם נותרו בלתי מוכרים במידה רבה. הספרות המדעית בתחום היחסים הבין־לאומיים שמה לב לכך שדמוקרטיות נוטות להימנע מלהילחם זו בזו, אף שהן ממשיכות להילחם במדינות לא דמוקרטיות. אך תשומת לב פחותה ניתנה לשאלה **כיצד** הן נוטות להילחם במלחמות

כאלה. במידת האפשר הן מעדיפות להתנתק מהיריב (בדלנות); אך אם "פוטנציאל הנזק" שלו משמעותי יותר, הן מנסות ככל האפשר להגיע להסדר ביחס לקובלנותיו ולהציע לו תגמול כלכלי אם ישתף פעולה (פיזוס); אם גם מדיניות זו נכשלת, מופעלת מדיניות של הרתעה, בלימה, סנקציות כלכליות, מלחמה קרה ופעילות צבאית מוגבלת לכל היותר, בעיקר באמצעות כוחות אוויריים,

ימיים או יחידות עילית קרקעיות; מלחמה כוללת היא המוצא האחרון.

בשנות ה־30 נכשלו הניסיונות ליישם את הרעיונות הפוליטיים והאסטרטגיים האלה. בדלנות לא הייתה אפשרית לאורך זמן. בגלל אופיו הרדיקלי של האיום הנאצי נכשל גם הפיזוס, לפחות בצורתו הקיצונית, כפי שהוביל אותו צ'מברליין. בתוך כך הוחמצו הזדמנויות מוקדמות לבלום ולהרתיע את המדינות הרוויזיוניסטיות בכוחן של קואליציות צבאיות וכלכליות מעצמתיות עדיפות. לבסוף, מדיניות של בלימה ושל הסגר כלכלי – למעשה, מלחמה קרה – יושמה על־ידי בריטניה וצרפת נגד גרמניה באירופה בין נפילת פולין ב־1939 לנפילת צרפת ב־1940, בתקופה הידועה כ"מלחמה המזויפת", "מלחמת הדמדומים" וה"יציקריג" ("מלחמת הישיבה"). מדיניות של בלימה ושל הסגר כלכלי נקטה גם ארצות־הברית נגד יפן באוקיינוס השקט בשנים 1940–1941. בשני המקרים מדיניות אסטרטגית זו התמוטטה כאשר האויב פרץ במפתיע את קווי ההגנה המערביים – במאי־יוני 1940 במערב אירופה ובדצמבר 1941 במזרח הרחוק – וכפה מלחמה כוללת על המעצמות המערביות.

בשנות ה־30, כאשר העולם שוב הפך להיות מקום מסוכן והופיע מחדש האיום של מלחמה בין־מעצמתית, נאלצו המדינות הליברליות־דמוקרטיות המערביות לפתח מדיניות לאומית ואסטרטגיות לאומיות שיתאימו לאופי החברות שלהן

8. William Mitchell, **Winged Defense**, New York, 1925, 5-6, 99-138; Winston Churchill, **The Second World War**, i, Boston, 1948, 164, 163.
10. E.g. Michael Geyer, **Aufrüstung oder Sicherheit. Die Reichswehr in der Krise der Machtpolitik**, Wiesbaden, 1980.
11. עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 71-88; לעניין פולמוס זה ראו:
12. S. Milward, **The German Economy in War**, London, 1965; Richard Overy, **War and Economy in the Third Reich**, Oxford, 1994; "Debate: Germany, 'Domestic Crisis' and War in 1939", **Past and Present**, 122, 1989, 200-240.
13. להבנה מאוחרת אך מתרחבת זו ראו: עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 293-295 וכן:
- Michael Geyer, "German Strategy in the Age of Machine Warfare, 1914-1945", in P. Paret (ed.), **Makers of Modern Strategy**, Princeton, 1986, 585-586; Manfred Messerschmidt, "The Political and Strategic Significance of Advances in Armament Technology: Developments in Germany and the 'Strategy of Blitzkrieg'", in R. Ahmann, A. Birke, and M. Howard (eds.), **The Quest for Stability**, Oxford, 1993, 249-261; J. P. Harris, "The Myth of Blitzkrieg", **War in History**, 2, 1995, 335-352.
14. Robert O'Neill, **The German Army and the Nazi Party**, London, 1966, 127.
15. Guderian, **Panzer Leader**, 29-30.
16. E. Homze, **Arming the Luftwaffe**, Lincoln, Nebr., 1976; Richard Overy, "From Uralbomber to Amerikabomber: The Luftwaffe and Strategic Bombing", **Journal of Strategic Studies**, 1, 1978, 154-178; Williamson Murray, **Luftwaffe**, Baltimore, 1985, 4-15.
17. התיאור התמציתי הטוב ביותר הוא עדיין: Andreas Hillgruber, **Germany and the Two World Wars**, Overy, **Why the Allies Won**, Cambridge, Mass., 1981; London, 1995.
18. להיבט האידאולוגי, ראו: עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 97-102; ראו:
19. Richard Simpkin, **Deep Battle: The Brainchild of Marshal Tukhachevskii**, London, Brassey's, 1987; David Glantz, **Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle**, London, Frank Cass, 1991.
20. עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 99-101, 300-244.
21. ראו במיוחד: Michael Howard, **The Continental Commitment**, London, 1972; Winton, **To Change the Army**.
22. לניתוח מלא של הדברים, ראו: עזר גת, "בדלנות, פיוס, בלימה ומלחמה מוגבלת: המדיניות האסטרטגית המערבית בעידן המודרני והפוסט מודרני", **מערכות** 376, אפריל 2001, עמ' 2-10; ראו:
23. David Reynolds, **The Creation of the Anglo-American Alliance 1937-1941**, London, 1981, 30-31; C. Macdonald, "Deterrence Diplomacy: Roosevelt and the Containment of Germany, 1938-1940", in R. Boyce and E. Robertson (eds.), **Paths to War**, London, 1989, 297-329.
24. ראו: Gil Merom, **How Democracies Lose Small Wars**, Cambridge, 2003.

מטבע הדברים הוציאו כישלונות אלו שם רע למדיניות האסטרטגית של המערב בשלהי שנות ה-30. קצרה היריעה מכדי לדון כאן במדיניות זו בפירוט רב יותר, אולם מה שחשוב לענייננו הוא ההיבט התיאורטי הכללי שלה והקשר בינה לבין המאפיינים הייחודיים של מעצמות המערב ולדילמה הפוליטית-אסטרטגית שעמדה בפניהן.²² בדצמבר 1937, לאחר "נאום ההסגר" המפורסם שלו על מדינות הציר, ניסח הנשיא רוזוולט את הדילמה הזאת כך, תוך חיפוש אחר מושגים שעדיין לא היו קיימים: "אנחנו רוצים לפתח טכניקה שלא תוביל למלחמה. אנחנו רוצים להיות חכמים כמו יפן ואיטליה. אנחנו רוצים לעשות את זה בדרך מודרנית".²³ היה זה לידל-הארט, שנודע כאחד הנביאים של לוחמת הבזק הממוכנת, שניסח כבר בשנות ה-30 את התיאוריה של הבלימה, ההרתעה, המלחמה הקרה והמלחמה המוגבלת. אך רק לאחר מלחמת העולם השנייה, בעידן הגרעיני, הפכו אותם רעיונות רווחים אך מעורפלים משהו של שנות ה-30 לדוקטרינה אסטרטגית מפורשת.

מאמר זה התמקד בנושאים מרכזיים בתחומי המבצעים, האסטרטגיה והאסטרטגיה רבתי בכמה מהמעצמות המובילות בעולם התעשייתי. להרחבת הפרספקטיבה ראוי לציין שרוב העולם לא היה מתועש באותה תקופה. עמים בחלקים הלא מתועשים של העולם, שנמצאו תחת שלטון אימפריאלי, נאלצו לפתח אסטרטגיות משל עצמם למאבק במדינות המתועשות. שתי אופציות מרכזיות שפותחו בהקשר זה נועדו לחדור מתחת לסף של שדה הקרב המודרני וכוונו לעבר "עקבי אכילס" של החברה המודרנית: אסטרטגיית הגרילה של מאו צה טונג ביקשה להימנע מעימות ישיר עם צבאות עדיפים מבחינה טכנולוגית; וההתנגדות הלא אלימה של גנדי ניצלה את המגבלות העצמיות על שימוש חסר מעצורים בכוח שחברות מודרניות נאורות החלו לאמץ יותר ויותר, בניגוד לנוהגן של מדינות אימפריאליסטיות לכל אורך ההיסטוריה. מגבלות אלו, ולא רק העדר איזון בנחישות או בחשיבותו של המאבק לשני הצדדים, סייעו בהכרעת סכסוכים "קולוניאליים".²⁴ הן דרכו של מאו והן דרכו של גנדי – וצירופים של שתיהן – עדיין נוכחות היום במאבקים בין מדינות מתועשות לבין יריבים לא מתועשים, בכלל זה בסכסוך שלנו. בתחום התיאוריה האסטרטגית התקופה שבין המלחמות היא רלוונטית איפוא להווה באורח רחב ומעמיק אף יותר מכפי שנהוג לחשוב.

הערות

1. Azar Gat, **Fascist and Liberal Visions of War: Fuller, Liddell Hart, Douhet, and Other Modernists**, Oxford, 1998.
2. תורגם לעברית בהוצאת מערכות: **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, תל-אביב, 2002. הפניות מפורטות יותר ביחס לרבים מהנושאים הנסקרים במאמר ניתן למצוא בספר זה.
3. עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 30-34.
4. Heinz Guderian, **Panzer Leader**, London, 1952, 20.
5. Harold Winton, **To Change an Army: General Sir John Barnett-Stuart and British Armored Doctrine, 1927-1938**, Lawrence, Kan., 1988.
6. עזר גת, **התפתחות המחשבה הצבאית במאה ה-20**, עמ' 244-300.
7. שם, עמ' 283-287.
8. שם, עמ' 258-265.

